

KÍSÉRLETI FILOZÓFIA

LASZTÓCZI PETRA

Julian Baggini:

A tányérra kívánczós malac...

és 99 további gondolkísérlés

Fordította: Barabás András

Corvina Kiadó, Budapest, 2008. 327 old., 2990 Ft

„E kötet nem kézikönyv és nem is ős feladványok megoldásainak gyűjteménye – sokkal inkább kihívás: tessék a dolgokat továbbgondolni.” Az előszóban ezzel buzdítja olvasóit „filozófálásra” Julian Baggini angol filozófus,¹ hogy ezután száz, klasszikus és modern, ismert vagy új gondolkísérlést nyújtson át egy – kisérlés talán túlzottan is – színes csokorba kötve.² Néhány szót előzetesen arról, mit takar embe – a modern tudományokban és a filozófiában – egyre divatosabbá váló címke: „gondolkísérlés”.³

Baggini szavaival: „[A gondolkísérlés] akárcsak bármelyik tudományos kísérlet, arra törekszik, hogy kiragadjon a kulcsfontosságú változókat, a vizsgálat tárgyát képező aktuális tényezőket, hogy kiderüljön, milyen különbséget okoznak a világ megértésében.” (9–10. old.) A gondolkísérlések olyan fejben, eszközök nélkül (pontosabban: csupán a képzelet segítségével) elvégezhető kísérletek, amelyek nem valóságos (és sokszor nem is megvalósítható) szituációkról szólnak, ezért – szemben a hagyományos kísérletekkel – nem gyarapítják *empirikus* ismereteinket.

A gondolkísérlés az analitikus filozófia egyik kedvelt módszere.⁴ Csordás Attila – talán kissé eltúl-

zott – állítása szerint az analitikus filozófia utóbbi harminc-nyolcvan éve során elért „eredmények az egyes nagy gondolkísérlések recepciója, kritikája közben alakultak ki.”⁵ A gondolkísérlés persze egyidős a filozófiával. Hadd utaljak itt csak a preszókratikus gondolkodók vagy éppen Platón feladványaira, de gondolkísérlésnek tekinthetjük a bibliai történetek némelyikét, vagy épp Aesopus meséit is. Nyilvánvaló tehát, hogy egyfelől a gondolkísérlések alkalmazása nem a filozófusok privilégiuma, másrészt, hogy osztályozásuk meglehetősen összetett feladat.

A legegyszerűbbnek az tűnik, ha a gondolkísérléseket két nagy osztályra, tudományosokra és filozófiaiakra bontjuk. Tamar Szabó Gendler taxonómiája a filozófiai gondolkísérléseket további két csoportra, „konceptuálisra” és „értékelőre” osztja. Az előbbi – főleg metafizikai és episztemológiai témájú – gondolkísérlésekben szerinte a következő kérdésre keressük a választ: ha egyértelmű, hogy az adott helyzetben mi történne, akkor ezt hogyan íránk le? (Például az „Ikerföld”-kísérlésben.) Az utóbbi, elsősorban etikai és esztétikai – vagy más szóval: értékelő – gondolkísérlésekben az általános probléma viszont a következő módon fogalmazható meg: ha adott, hogy mi történne az adott helyzetben, akkor azt hogyan íránk le, és hogyan értékelnénk azt, ami történne? (Például Nozick „élménygépe” esetében).⁶

Baggini könyvében mindkét típus szép számmal képviselteti magát, azonban az egymást követő ismeretelméleti, elmefilozófiai, metafizikai, nyelvfilozófiai és logikai feladványok, illetve esztétikai, vallásfilozó-

1 ■ Julian Baggini 1996-ban szerzett filozófiai doktorátust a londoni University College-ban. A *Philosopher's Magazine* című folyóirat alapító szerkesztője. Fontosabb könyvei: *Making Sense: Philosophy Behind the Headlines*. Oxford University Press, Oxford, 2002.; *Atheism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford, 2003.; *What's It All About? Philosophy and the meaning of life*. Granta, Cambridge, 2004.; *Welcome to Everytown*. Granta, Cambridge, 2007.; *Complaint*. Profile Books, London, 2008.; *The Duck That Won the Lottery: And 99 Other Bad Arguments*. Granta, Cambridge, 2008. A jelen kötet a szerző ez idáig egyetlen magyar nyelven kiadott könyve. 2005-ben jelent meg a Grantánál *The Pig that Wants to be Eaten and 99 other thought experiments* címen.

2 ■ A jelen írás Faragó-Szabó István recenzióiról szemináriumán (ELTE BTK) született.

3 ■ Mi sem mutatja jobban a gondolkísérlések népszerűségét a róluk szóló szinte könyvtárnyi szakirodalomnál. A kérdéskörben való tájékozódásban segítenek például a *Wikipedia*, ill. a *Stanford Encyclopedia of Philosophy* internetes oldalai:

http://en.wikipedia.org/wiki/Thought_experiment,
<http://plato.stanford.edu/entries/thought-experiment>

4 ■ Néhány ismertebb példa: az elmefilozófiában Searle „kínai

szobája”, az episztemológiában Putnam agyak a tartályban története, a nyelvfilozófiában Putnam „Ikerföldje” (tegyük hozzá: az ötlet eredetijét – ha nem is a nyelvre értelmezve – Leibniz már megírta), a politikai filozófiában Rawls „eredeti helyzete”.

5 ■ Csordás Attila: *Gondolkísérlések I.* – Bevezetés, példák, osztályozás. *Szabad Vátozók*, 2005. 2. szám, <http://www.szv.hu/cikkek/gondolkiserletek-i>

6 ■ Tamar Szabó Gendler: *Thought experiment: On the powers and limits of imaginary cases*. Garland Press, New York, 2000. 25–27. old.

7 ■ Összesen negyvennégy különböző szerzőt számoltam össze (köztük nemcsak filozófusok, hanem például írók is szerepelnek), némelyikük – például Descartes, Platón vagy Derek Parfit – több gondolkísérlés forrásaként is szerepel. Helyet kap néhány film is a listán – például a *Mátrix* és az *Almatlanság* című amerikai akcióthriller.

8 ■ *101 Philosophy Problems*. Routledge, London – New York, 1999. és *101 Ethical Dilemmas*. Routledge, London – New York, 2003. Bár Cohen nem említi, meg kell jegyeznünk, hogy Baggini könyve nem az egyetlen hasonló műfajú és témájú könyv, amely Cohen *101 Philosophy Problems* című könyvét követte. Példaként említhetjük Stephen Law jóval populárisabb könyvét

fiai, etikai, politikai és társadalomfilozófiai kérdések – sajnos – semmilyen kivehető elvet vagy rendet nem követnek. Így kerülnek egymás mellé olyan szerzők – forrásként megjelölve –, mint például Plátón, Descartes, Rawls, Searle, Turing, Parfit, Wittgenstein, Konfuciusz, és még sokáig folytathatnám a terjedelmes névsort.⁷

A szerző – mind a modern, mind a klasszikus – történeteket és eseteleírásokat nemegyszer aktualizálva, a mai kor olvasóinak címezve, szellemes stílusban, jó adag humorral megspékelve adja elő. A rövid szcenáriókat egy-két oldalas kommentárok követik, melyekben Baggini laza, könnyen követhető, „olvasóbarát” stílusban többnyire a gondolat kísérletek által megfogalmazott problémákat magyarázza. Sorra veszi a belőlük levonható következtetéseket, és felvillant néhány mellettük és ellenük felhozható érvet. „A könyvben olvasható száz eseteleírást a legtöbbször [...] filozófusok vitái ihleték” – írja az előszóban. A kommentárok rövidsége miatt azonban a vitákban részt vevő filozófusok kiletére nem mindig derül fény, illetve szinte sosincsenek tőlük sem idézetek, sem hivatkozások, a kísérleteket magyarázandó.

Egyáltalán nem biztos azonban, hogy a felemlegetett hiányosságok – a vegyes felvágott jelleg, a

(*The Philosophy Flies*. Orion Children's Books, London, 2000.), amely magyarul *Filozófiai fogások* címen jelent meg (Alexandra, Pécs, 2005.). Utóbbi kiadás borítója egyébként – akárcsak Baggini könyvéé – egy disznót ábrázoló kép.

9 ■ Konkrétan a Leedsi Egyetemen George MacDonald Ross vezetésével a filozófiatanítás módszereiről végzett kutatásokat említi.

10 ■ Martin Cohen: *The Pig that Wants to be Eaten* – Review. <http://www.the-philosopher.co.uk/reviews/pig.htm>

11 ■ Cohen erre az 54. és az 55. filozófiai probléma, illetve Baggini 32. gondolat kísérletének átfedéseit hozza fel példaként: „Egy olyan megoldást javasoltam, melyről úgy véltem, újszerűen mutatja be Turing mesterséges intelligenciával kapcsolatos érvét. Elképzelttem egy bírósági esetet, ahol egy számítógép nyújt be keresetet a tulajdonosa – egy bizonyos Mr. Megasoft – ellen. A forgatókönyv a komputer beszédére épült. A *disznó* 32. gondolat kísérletében Baggini újszerű módon dolgozza fel Turing mesterséges intelligenciával kapcsolatos érvét – elképzelt egy bírósági esetet, ahol egy számítógép nyújt be keresetet a tulajdonosa ellen, akit (mert Baggini nem tűri az irrelevanciát) Mr. Gatesnek hívnak! A forgatókönyv a komputer beszédére épül.” (Cohen: *i. m.*)

precíz utalások hiánya stb. – hátrányára szolgálnak a könyvnek. Mindenekelőtt érdemes lenne tisztázni, voltaképpen kinek és milyen célból íródott. Kik és miért forgathatják a leghasznosabban Baggini könyvét? Az ugyanis már az eddigiek alapján is elmondható, hogy *A tényérra kívánczós malac...* – témájánál, stílusánál fogva – nem teoretikus igénnyel megírt, „komoly” tudományos munka, hanem sokkal inkább – jó értelemben vett – népszerű – pontosabban: a filozófiát népszerűsítő – vállalkozás.

Baggini könyvéről írva nem kerülhetem meg, hogy szót ne ejtsek a vele szemben felmerült plágiumvádrol. Martin Cohen írt egy dühös hangvételű recenziót a *The Philosopher's Magazine*-ben, azt állítva, hogy Baggini könyve több szempontból is kísértetiesen emlékeztet az ő két korábbi munkájára: a *101 Philosophy Problems* és a *101 Ethical Dilemmas* című kötetekre.⁸ Mint írja, elsősorban maga az ötlet és a szerkesztés módja nagyon hasonló, hiszen Cohen könyvei is gondolat kísérlet-füzérek, amelyeket azután (itt: a könyv mellékletében) a szerző kommentál. A Cohen munkáit ösztönző kutatások⁹ célja olyan röviden, egyetlen A4-es lapra lemásolható filozófiai és etikai forgatókönyvek kidolgozása volt, amelyek bármilyen előképzettségű tanulónak haszná-

ra válhatnak. Ennélfogva a dolgozatokat úgy kellett megírni, hogy semmilyen filozófiai ismeretet ne előfeltételezzenek. Bár Baggini 101. „gondolat kísérletében” köszönetet mond azoknak, akik hozzájárultak a kötet megírásához, Cohen két könyvéről nem ejt szót. Cohen azonban nemcsak a formai hasonlóságot kifogásolja, hanem megegyező stilisztikai és narratív fogásokat is említ. Ilyenek például „a kitalált karakterek között zajló rövid dialógusok, melyek élővé teszik a vitát, ami – úgy tűnt – elsikkad az akadémiai stílus »tárgyilagos előadásmódjában.«”¹⁰ Még súlyosabb vád Bagginival szemben – s ez a vád egyes esetekben tényleg megáll – a konkrét tartalom átvétele.¹¹

Egyvalamiben Baggini semmiképp sem bűnös. Még Cohennek is el kell ismernie, hogy az ismertett gondolat kísérletekkel kapcsolatban nem lehet explicit módon plágiumról beszélni, hiszen nem ő maga vagy akár Baggini találta fel, hanem más szerzőktől vették

át őket. Nem szándékom részletezni, mennyiben állják meg helyüket Cohen vádjai. Ráadásul – mint élcelődve Cohen is megjegyzi – különbségek is akadnak bőven: „A tárgyalás stílusa *A disznóban* mindenestre igencsak más. Baggini úgy ír, mint a Nagyszerű Filozófiai Bölcsesség Professzora – pedig közben nem különbözik azoktól, akik a vasárnapi újságokban etikáról írnak, és kinyilatkoztatásokat tesznek egy csomó kérdéssel.”¹² A részletesebb bemutatás során kitérek arra is, mennyiben lehet igazat adni Cohen pikírt megjegyzésének.

Egy további, Cohen által nem említett különbség, hogy ő szerencsésebb szerkesztési eljárást követett: Baggini – ahogy arra korábban már utaltam – nem alkalmaz semmilyen tagolást a gondolatkísérletek elrendezésére, Cohen viszont meghatározott szempontok szerint, fejezetekben csoportosítja őket. Baggini egyetlen próbálkozása valamiféle tagolás bevezetésére, hogy minden gondolatkísérlet végén megjelöl további négyet, amely valamilyen módon kapcsolódik a témához. Sajnálatos módon azonban ez nem segíti jelentős mértékben a szócikkek közötti tájékozódást.

Az alábbiakban – a Szabó Gendlertől származó felosztást kölcsönvéve – először egy „konceptuális” filozófiai probléma tárgyalását szeretném példaként bemutatni, majd az ún. „értékelő” gondolatkísérletek közül ismertetek néhányat.

A konceptuális gondolatkísérletek köre rendkívül széles – ide tartoznak az ismeretelméleti, metafizikai, logikai stb. problémák –, s a könyv ezen területek majd mindegyikéről összegyűjt jó néhány fogós kérdést. Vannak itt olyan, már jól ismert, sőt olykor az unalomig ismételt problémák, mint a „cogito ergo sum” tétele vagy a démon-argumentum, a barlang-hasonlat modernizált adaptációja, de megtalálhatók köztük XX. századi filozófusoktól – mint Nagel, Parfit, Turing vagy éppen Quine – származó gondolatkísérletek is.

Példaként a *személyes azonosság* klasszikus metafizikai problémájának a feldolgozását választottam – elsősorban azért, mert több esetleírásban is központi szerepet játszik. Így rögtön a 2. (*Irány a Mars!* című) gondolatkísérletben, amely egy science fiction világba kalauzolja el az olvasót, ahol a Teletranszport Expressz segítségével gyerekjáték a Marsra utazni. A probléma a következő: egy elégedetlen utas bepelelte a „légitársaságot” azzal, hogy a transzportáló szerkezet tulajdonképpen megölte őt. „Az utas érvelése egyszerű: az új eszköz úgy működik, hogy sejtől sejtre letapogatja a testet és az agyat, szétrombolja őket, majd az információt föllövi a Marsra, és ott rekonstruálja az utast.” (2.)¹³ Ugyanaz a személy-e a panaszos, mint aki az utazás előtt volt? Abszurdum-e azt állítani, hogy meghalt, amikor ő maga pereli be a Teletranszport Expresszt? Baggini a gondolatkísérlethez, amelyet Derek Parfit – Locke személyesazonosság-felfogását továbbfejlesztő – brit kortárs filozófusnak tulajdonít,¹⁴ a következő kérdést fűzi

magyarázatában: „Mit tekinthetünk folyamatos létezésünk alapjának?” A testi folytonosság helyett ösztönösen a „pszichológiai” tartjuk mérvadónak. Ennek az alapvető intuíciónknak mond ellent a gondolatkísérletben körvonalazódó probléma: az ugyanis, hogy hiába a *mentális* folytonosság, a tele-transzporter által „rekonstruált” személy egy klón.

Az előbbihez hasonló sztorit vázol fel a 30. (*Mégis kinek az emléke?*), a 46. (*Mint a gilissta*) és a 88. (*Más emlékmás*) gondolatkísérlet.¹⁵ Baggini itt is a mentális folytonosság kérdését feszegeti, és a pszichológiai redukcionizmus álláspontja mellett, illetve ellen keres érveket. Mindegyik történet ragyogó példája annak, hogy a gondolatkísérletek ténylegesen használt konceptuális sémánk kereteit feszítik szét. Az elsőben például – egy csodálatos találmánynak köszönhetően – két barátó addig cserélgeti az emlékeit, amíg múltjuk szinte teljesen azonossá nem válik. Az efféle történetek kitalálásához szabadjára kell eresztelnünk a fantáziánkat, és tudományos-fantasztikus motívumokat kell a fikció részévé tennünk, ilyen például a „kváziemlék” („q-emlék”) fogalma.

Nem túl valószínű, hogy a mai olvasók izgalomba jönnének, ha a személyes azonossággal kapcsolatban felmerülő kérdéseket abban a formában kapnák kézhez, ahogyan eredetileg Locke és ellenfeleinek (Butler, Berkeley, Leibniz, Reid, Hume stb.) vitáiban felmerültek, de annyi azért elvárható lenne, hogy a szerző legalább megemlítsse, honnan származik az eredeti álláspont, és kik voltak az eredeti ellenvetések megfogalmazói. Így például a kváziemlék-teória is a locke-i elméletet hivatott megcáfolni (az ellenvetés Berkeley-től ered); ti. ellentmond a „memória-kritériumnak”, amely a locke-i személyesazonosság-definíció egyik kulcsa. „A q-emlék ugyanis azt mutatja, hogy az egyes szám első személyű emlékezetben az égvilágon semmi sem előfeltételezi a személy azonosságát.” (30.) A két azonos múltú barátó esetében vagy a 88. gondolatkísérlet törölt memóriájú bűnözőjénél például azt

12 ■ Cohen: *i. m.*

13 ■ A továbbiakban a főszövegben szereplő számok nem a könyv oldalszámait, hanem a gondolatkísérletek és a hozzájuk tartozó magyarázatok számozását jelzik.

14 ■ Derek Parfit: *Reasons and Persons*. Oxford University Press, Oxford, 1984. 10. fejezet.

15 ■ Az első kettőnél megint csak Parfit (*Reasons and Persons*, 80. szakasz.), utóbbinál *Az emlékmás* (Total Recall) című amerikai akciófilm és az alapjául szolgáló novella van forrásként megjelölve.

16 ■ Az egyik legbanálisabb gondolatkísérlet azt a kérdést feszegeti, vajon lopásnak számít-e, ha valaki a szomszédja internetkapcsolatát használja (82.). Hasonlóképpen komolytalannak tűnik a liberális multikulturalizmus témafelvetése: nem álszent dolog-e egy indiai étteremben olyan „curry-vacsorát” fogyasztani, amit fehér bőrű, angolszász pincér szolgál fel? (67.) A sokadik ilyen kaliberű probléma után joggal lehet az az érzésünk, hogy némelyiket talán szerencsésebb lett volna kihagyni az amúgy is igen sokszínű gyűjteményből.

17 ■ Ez a témája a könyv címadó gondolatkísérletének is (5.) – vö. 57.

18 ■ Például: „irracionális barom” (148. old.); a „britek szerint az amerikai turista hangos, tapintatlanul tolakodó és hülye” (160. old.); „rágórcsöltünk” (260. old.) stb.

látjuk, hogy a személyeknek olyan tapasztalatokról vannak kváziemlékeik, amelyek nem a saját tapasztalataik. Ebből pedig az következik, hogy az emlékek csupán az én „építőkövei” lehetnek, de nem az előfeltételei – mondja Baggini. Mindez problémás kérdések sorát hozza magával, amelyeket a szerző – és ezt csak helyeselni lehet – nyitva hagy: hadd törje a fejét a megoldáson az olvasó. (Például: vajon nem mosódnak-e el mégiscsak énünk határai akkor, amikor emlékezetünk hanyatlani kezd vagy megsérül?)

Visszatérve Locke-hoz: a 65. (*A lélek ereje*) gondolat kísérlet forrásaként Baggini az *Értekezés az emberi értelemről* „Az azonosságról és a különbözőségről” című fejezetét (Második könyv, XXVII.) adja meg. A szinopsisz Religiáról szól, aki egy jósnőtől értesül saját korábbi életeiről. Bár Religia hisz a lélekvándorlásban, a problémát az okozza, hogy azt az életet, amelyről tudomást szerzett, egyáltalán nem érzi a sajátjának. Locke valóban beszél a lélekvándorlásról a megjelölt szakaszban, és ahhoz hasonló következtetésre jut, amit Baggini is megfogalmaz: „még ha feltesszük is, hogy olyan lelkünk van, amely túléli a test halálát, az még nem jelenti szükségszerűen azt, hogy *mi* is túléljük a testi halált. Az én folyamatos létezése mintha inkább a pszichológiai folytonosságon múlna, nem pedig valami különös, anyagtalán dolgon.” (65.)

A fenti példák illusztrálják Baggini hozzáállását és stílusát: bár feltűnően kevés elméleti háttérrel és eredeti szöveggel támogatja meg a gondolat kísérletekben körvonalazódó problémákat, a forrásmegjelölés irányt mutat a további tájékozódáshoz, és – ha a neve nem szerepel is a kommentárookban – a problémákat felvető filozófus szelleme mégiscsak áthatja az eszmefuttatásokat. Baggini érdeme, hogy mind a szellemes forgatókönyvek, mind a magyarázatok képesek arra, hogy vitát serkentsenek – mondjuk – egy tanulócsoporthoz, vagy arra készítsék az olvasót, hogy elgondolkozzon egy korábban esetleg triviálisnak gondolt probléma megoldási javaslatát mellett vagy ellen szóló érveken. Ez természetes is: a könyvben a kérdésfelvetések, nem pedig a válaszok vannak túlsúlyban.

Az eddig sorra vett „konceptuális” szcenáriókban tehát egyfajta figyelemre méltó, pozitív pedagógiai szándék körvonalazódik. Viszont az „értékelő” gondolat kísérletek tárgyalásakor – olyan „ingoványos” terepen, mint amilyen például a vallás vagy az etika – Baggini sokszor kilép a pártatlan moderátor szerepéből. A vallásfilozófiai eszmefuttatások többségében például a mérleg nyelve rendre az ateizmus felé billen. Így például a 24. (*A kör négyszögesítése*) gondolat kísérletben is, ahol a fő kérdés az: van-e, lehet-e konfliktus az istenhit és a racionalitás között, vagy pedig e kettő összeegyeztethető? Aquinói Szent Tamás például az utóbbi álláspont mellett kötelezte el magát, szerinte az Istennel kapcsolatos vélekedéseink nem lehetnek irracionálisak (például nem hihetjük, hogy Istennek hatalmában áll „négyszögesíteni” a kört). Baggini azonban ezúttal nem éri be a kérdések sorozatával, és két kritikai észrevétellel zárja a gondolat-

menetet. Mindkettő nyílt állásfoglalás mellett, hogy az „ész” felsőbbrendű a hithez képest.

A tágabban vett morál témakörén belül is megesik, hogy a szerző elragadtatja magát, és már-már provokatív megállapításokat tesz. Ez leginkább az olyan kérdések kapcsán fordul elő, mint az abortusz (vö. 29.), az eutanázia (53., 71., 89.), a szegénység (22., 52), a környezetvédelem (55., 60.) vagy éppen a terrorizmus elleni harc (17., 35.) stb. A szerző ezeket a – filozófiai értelemben – perifériális kérdéseket a szorosabban vett etikai problémákkal együtt találja fel, olyan vegyes salátaként, amelyből bárki tetszése szerint csipegethet ugyan, de amelyet nehéz lenne mindenestül letuszkolni az olvasó torkán. A triviális közhelyektől és az üres moralizálástól a komolyabban argumentált etikai dilemmákig minden megtalálható ebben a mixtúrában.¹⁶ Például a vegetarizmus kérdése¹⁷ éppúgy, mint a „ne ölj!” morális parancsolata vagy a kategorikus imperatívusz. Sajnos a könyv sokszor írásmódjában is ingadozik a komoly és a „komolykodó”, a mély és a felszínes, illetve a szórakoztató és az idegesítő hangnem végletei között. A stílus nemegyszer szlengbe megy át, és ezért kifejezései – sokszor épp lazaságuk miatt – zavaróan „jópofák”.¹⁸

A kötet legnagyobb erénye kétségtelenül az, hogy akkor is szórakoztató marad, amikor nehéz filozófiai problémákra kerül a sor (és ilyen nem kevés akad benne). A száz gondolat kísérlet többsége és a hozzájuk tartozó kommentárok valóban arra ösztönzik az olvasót, hogy eltöprengjen a felvetett nehézségeken. Tehát Baggini vállalkozását hasznosnak tartom – ha világossá tesszük: a célközönség nem a filozófiai szakma. *A tényérra kíváncszó malac...* mindenekelőtt praktikus segédeszköz lehet (akár középiskolásoknak, akár egyetemistáknak), de nem a hagyományos tankönyvek módján. Inkább azoknak való, akiket épp hogy nem lexikális szinten vagy történetileg vonz a „gondolkodás művészete”, hanem valóban gondolkozni vágyanak. □